

Nr. 6 (219) / 2024
Indexat în Crossref,
CEEOL și ROAD

Supliment al revistei „Strategic Impact”

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

DOI: 10.53477/1842-8096-24-06

EVOLUȚIA POLITICII EXTERNE ȘI DE SECURITATE COMUNĂ A UNIUNII EUROPENE

Romeo-Dacian BUHAI

Developments in the European Union’s Common Foreign and Security Policy

Abstract: The evolution of the international system is engendering profound transformations among actors in the security environment. The illegal annexation of Crimea in 2014, Russia’s increasingly aggressive stance towards the European Union, the resurgence of terrorism and the emergence of new threats such as cyber threats have compelled the EU to adapt its stance, policies, mechanisms and capabilities in the field of external action to meet the challenges of the contemporary era.

The objective of the present paper is to analyse the principal alterations to the legislative acts that have been pivotal in the evolution of the Common Foreign and Security Policy (CFSP), as well as the initiatives undertaken within the context of this policy, in order to ascertain the progress made in reinforcing the security and defence dimension, which is a crucial prerequisite for the Union to attain strategic autonomy.

The research results demonstrate that, while there has been considerable advancement in the scope of EU external action, evidenced by shifts in approach, adaptation and adoption of legislation, there are domains such as security and defence decision-making, capability development and building the resilience of the European defence industry that require enhancement. These shortcomings constrain EU external action and the realisation of strategic autonomy.

Keywords: European Union, security policy, security environment, actor, security regionalization, threats.

Evoluția Politicii externe și de securitate comună a Uniunii Europene

Rezumat: Evoluțiile înregistrate la nivelul sistemului internațional determină ample procese de transformare la nivelul actorilor din mediul internațional. Anexarea ilegală a Crimeii în 2014, creșterea treptată a agresivității Rusiei în relația cu Uniunea, amplificarea fenomenului terorist, dar și apariția unor noi amenințări, precum cele cibernetice, au determinat Uniunea Europeană să își adapteze postura, politicile, mecanismele și capacitățile în domeniul acțiunii externe pentru a corespunde provocărilor contemporane.

Lucrarea de față își propune să analizeze principalele modificări ale actelor legislative cu rol determinant în dezvoltarea Politicii externe și de securitate comună (PESC), dar și a inițiativelor realizate în cadrul acestei politici, pentru a determina progresul realizat în consolidarea dimensiunii de securitate și apărare, condiție esențială pentru realizarea autonomiei strategice a Uniunii.

Rezultatele cercetării scot în evidență faptul că deși s-a înregistrat un progres important în spectrul acțiunii externe a Uniunii Europene, prin schimbarea abordării, adaptarea și adoptarea unor acte legislative, există domenii precum modul de adoptare a deciziilor privind securitatea și apărarea, dezvoltarea capacităților și realizarea rezilienței industriei europene de apărare care necesită a fi îmbunătățite. Aceste determinări limitează acțiunea externă a UE și realizarea autonomiei strategice.

Cuvinte-cheie: Uniunea Europeană, politică de securitate, mediu de securitate, actor, regionalizarea securității, amenințări.

Introducere

Provocările actuale din mediul de securitate internațional creează presiune și confuzie asupra actorilor internaționali, deoarece structura acestora nu mai prezintă o formă pură de manifestare, ci împrumută din ce în ce mai mult trăsături specifice altor amenin-

țări. Întrepătrunderea lor le potențează puterea și aria de manifestare. Astfel, devine imposibil să distingem clar granița dintre amenințările provenite din interior și cele externe, efortul participanților din sistemul internațional necesitând o dublă orientare pentru a-și proteja și promova interesele proprii.

Lt. col. **Romeo-Dacian BUHAI** este doctorand în domeniul Informații și securitate națională în cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I” din București (e-mail: dacianbuhai07@gmail.com).

În acest context, problema regionalizării securității devine una îndelung dezbătută de către cercetătorii în domeniu, indiferent de întinderea geografică și de perioada istorică, abordările acesteia prezentând diverse forme. În acest sens, cel mai frecvent mod de abordare cercetează conceptul mai sus amintit din prisma modificărilor determinate de implementarea acestuia asupra relațiilor externe ale statelor participante, confruntate cu provocări de securitate specifice regiunii analizate, efectul produs fiind de adaptare a politicilor naționale, regionale și internaționale (Feraru 2019, 182).

Prezentul evidențiază o tendință mai mare a regionalizării în domeniul securității. Necesitatea unor garanții de securitate, promovarea intereselor proprii și interdependențele create de globalizare, într-un mediu de securitate fluid, complex și imprezibil, determină tot mai multe state să devină membre într-o organizație zonală, regională sau internațională. În acest sens, Uniunea Europeană reprezintă un exemplu elocvent de regionalizare a securității, deoarece ea însăși este o organizație regională de securitate creată prin integrarea unor state care și-au normalizat relațiile și au cedat o parte a suveranității pe baza principiului subsidiarității, în scopul menținerii păcii și stabilității pe continentul european.

Astfel, într-o ordine mondială în curs de schimbare guvernată de readucerea în atenție a coerciției prin utilizarea forței militare brute și încălcarea normelor stabilite la nivel internațional de către Federația Rusă, de expansionismul global al Chinei, la care se adaugă accentuarea laturii transfrontaliere a amenințărilor, devine interesant să cercetăm și să analizăm modul de adaptare a principalelor documente care reglementează PESK, dar și inițiativele dezvoltate în cadrul Politicii de securitate și apărare comună (PSAC), la provocările mediului de securitate internațional în scopul evidențierii progresului realizat în atingerea obiectivului Uniunii de a deveni autonomă strategic.

Evoluția preocupărilor privind securitatea europeană

Literatura de specialitate consemnează, ca primă preocupare privind securitatea europeană, *Tratatul de apărare colectivă*, semnat la 17 martie 1948 de Belgia, Franța, Regatul Unit, Luxemburg și Țările de Jos, care stipula determinarea acestora de a răspunde prin măsurile pe care le considerau necesare unei noi agresiuni a Germaniei. De asemenea, încercarea de constituire a unei Comunități Europene de Apărare (CEA), inițiativă propusă de Franța, dorită a fi echivalentul în sfera apărării a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, dar și o măsură de precauție la planul SUA de a reînarma Republica Federală Germania, nu are succes datorită refuzului Adunării Naționale a Franței de a ratifica tratatul de constituire a acesteia (Mureșan și alții 2004, 13).

Preocupările privind securitatea europeană sunt completate prin *Acordurile de la Paris*, semnate în

octombrie 1954, prin care se înființează Uniunea Europei Occidentale (UEO), în cadrul articolului V fiind înscrisă obligativitatea celorlalte state membre de a acorda sprijin, inclusiv militar, oricărui stat membru supus unei agresiuni. De asemenea, tratatul prevedea cooperarea îndeaproape cu NATO, fapt ce a permis membrilor UEO să participe la activitățile Alianței (Mureșan și alții 2004, 13).

Chiar dacă aspectele de natură economică privind integrarea europeană au înregistrat un succes prin crearea Comunității Economice Europene (CEE), decidenții au devenit tot mai conștienți că integrarea europeană nu putea fi realizată fără o cooperare politică. Cu toate că au existat și sub acest aspect încercări eșuate cum este cea a lui Christian Fouchet din 1961 (EUR-Lex 2007a), raportul lui Etienne Davignon, prezentat în cadrul reuniunii miniștrilor de externe din cadrul CEE din iulie 1970, este considerat piatra de temelie a Cooperării Politice Europene (CPE). Astfel, raportul viza realizarea unei cooperări doar în domeniul politicii externe având ca principii: crearea unei forme realizabile a uniunii politice a statelor membre, dezvoltarea unor acte legislative în domeniul politic asemănătoare celor implementate în celelalte domenii specifice integrării europene, dar și asumarea unui rol mai important de către Europa în rezolvarea problemelor la nivel global, în concordanță cu dezvoltarea profilului și consolidarea coeziunii acesteia. Nevoile identificate în primul și în al doilea raport a lui Davignon sunt implementate prin Declarația Summitului Consiliului European de la Stuttgart din luna iunie 1983, CPE fiind dezvoltată prin: creșterea nivelului de consultare dintre membri; elaborarea unor principii, obiective și interese comune; dezvoltarea cooperării statelor membre în cadrul misiunilor diplomatice desfășurate în țări terțe, dar și prin adoptarea unor poziții comune în ceea ce privește problemele de natură economică și politică ale securității (Mureșan și alții 2004, 15-16).

Trei ani mai târziu, prin adoptarea *Actului Unic European*, era creată o bază instituțională pentru CPE prin înființarea unui Secretariat al comunității și extinderea obiectivelor CPE la nivelul tuturor problemelor de interes general în materie de politică externă (EUR-Lex 2024).

Politica externă și de securitate comună a fost instituită prin *Tratatul privind Uniunea Europeană* (TUE) în 1993. Conform TUE (art. J.1.), obiectivele PESK sunt următoarele: salvagardarea valorilor comune, a intereselor fundamentale și a independenței Uniunii; consolidarea securității Uniunii și a statelor membre, sub toate formele; menținerea păcii și întărirea securității internaționale, în conformitate cu principiile Cartei ONU, precum și cu principiile Actului final de la Helsinki și obiectivele Cartei de la Paris; promovarea cooperării internaționale; dezvoltarea și consolidarea democrației și a statului de drept, precum și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Mureșan și alții 2004, 19).

Dezvoltarea PESC din prisma tratatelor și strategiilor adoptate la nivelul Uniunii

Uniunea a căutat permanent să-și adapteze politicile și obiectivele la evoluțiile din sistemul internațional pentru a le face să corespundă cât mai fidel realității și intereselor urmărite. Actualizările survin și ca urmare a dificultăților apărute în implementarea acestora, datorită intereselor naționale și capacității diferite a statelor membre de a proiecta puterea. Pentru a surprinde cât mai fidel evoluția politicii, consider că o analiză cronologică a actelor legislative adoptate la nivelul organizației este cea mai adecvată.

În acest sens, prin *Tratatul de la Amsterdam* din 1997, capacitatea de acțiune a PESC a fost consolidată prin introducerea unor instrumente mai coerente și a unui proces decizional mai eficient. Astfel, este introdusă adoptarea deciziilor prin vot cu majoritate calificată (mai puțin deciziile ce implică chestiuni militare și de apărare) cu garanțiile duble ale „abținerii constructive” și posibilitatea de a sesiza Consiliul European cu privire la o decizie în cazul în care un stat membru recurge la un drept de veto. Totodată, este introdus un nou instrument de politică externă, și anume strategiile comune. Așadar, Consiliul European, organismul care definește principiile și orientările generale ale PESC, are acum dreptul de a defini, prin consens, strategii comune în domenii în care statele membre au interese comune importante (EUR-Lex 1997).

În plus, prin același tratat, Secretarului General al Consiliului i s-a atribuit rolul de Înalt Reprezentant pentru PESC. Acesta este responsabil de sprijinirea Consiliului în chestiuni legate de PESC, participând la formularea, pregătirea și punerea în aplicare a deciziilor și, la cererea președinției, reprezentând Consiliul în desfășurarea dialogului politic cu părți terțe. Înaltul Reprezentant are în responsabilitate și este sprijinit de o unitate de planificare a politicilor și de alertă timpurie înființată în cadrul Secretariatului General al Consiliului (EUR-Lex 2024).

De asemenea, Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999, stabilește ca obiectiv important pentru UE ca până în 2003 să fie capabilă să proiecteze o capacitate de 50.000-60.000 de persoane, în termen de 60 de zile și să o susțină logistic pentru o durată de minim un an, fiind în măsură să execute toate tipurile de misiuni Petersburg. Pentru simplificarea procesului de luare a deciziei și conducerea acestei capacități este propusă crearea unor organisme politice și militare permanente – Comitetul Politic și de Securitate (COPS), Comitetul Militar și Staff-ul Militar, până la operaționalizarea acestora urmând a fi înființate organisme cu rol tranzitoriu, Comitetul Politic și de Securitate interimar, Comitetul Militar interimar și un grup de experți militari atașați Consiliului, pe structura căruia să se creeze viitorului Stat Major (Baudin 2000,5-21).

Tratatul de la Nisa din 2001 introduce noi schimbări vizând organizarea în mod rațional a procesului

decizional și însărcinarea COPS să monitorizeze situația internațională și să ofere consultanță Consiliului privind dezvoltarea politicilor în domeniul PESC. Sarcinile COPS sunt completate cu cele de exercitare a controlului politic și direcționării strategice a operațiunilor de gestionare a crizelor. În acest sens, tratatul a definit apărarea UE ca o „apărare autonomă” (Voicu 2005, 45), ceea ce marchează sfârșitul UEO și modificarea art. 17 TUE, identitatea europeană a securității și apărării rămânând doar un instrument de consultare și cooperare UE-NATO (EUR-Lex 2001). Deși tratatul a introdus posibilitatea stabilirii unei cooperări consolidate în domeniul PESC pentru punerea în aplicare a unei acțiuni comune sau unei poziții comune, aceasta nu poate fi utilizată pentru aspecte care au implicații militare sau care afectează domeniul apărării (EC 2003).

Anul 2009 reprezintă un reper important în dezvoltarea PESC, *Tratatul de la Lisabona* realizând schimbări la nivelul arhitectural al politicii. De asemenea, UE și-a reconceptualizat înțelegerea politică a conflictelor, departe de o viziune liniară care descrie o secvență logică de prevenire-război-recuperare, către una mai prelungită și iterativă a ciclului conflictului, tipică conflictelor intrastatale contemporane. Acest lucru a implicat o abordare mai integrată și o combinație de instrumente pentru a aborda conflictul în mod eficient, deoarece aceste faze diferite au avut tendința de a se repeta, de a se suprapune sau chiar de a apărea în paralel. De asemenea, unul dintre obiectivele centrale ale tratatului îl reprezintă îmbunătățirea coerenței în domeniul relațiilor externe ale UE (EUR-Lex 2007b).

O noutate importantă o constituie fuzionarea funcției de Înalt Reprezentant pentru PESC a Consiliului și cea de comisar pentru Direcția Generală Relații Externe pentru a crea funcția de Înalt Reprezentant pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate. Înaltul Reprezentant (ÎR) devine astfel cea mai importantă voce a Uniunii în afacerile externe, rolul acestuia crescând exponențial, suplimentar față de sarcinile specifice în domeniul relațiilor externe fiind însărcinat cu: prezidarea Consiliului Afacerilor Externe, care va fi separat de Consiliul de Afaceri Generale; coordonarea misiunilor PSAC; gestionarea delegațiilor UE; stabilirea relațiilor cu organizațiile internaționale; prezentarea poziției Uniunii față de Consiliul de Securitate al ONU. Pentru a sprijini activitatea ÎR, a fost creat, ca instituție a UE, Serviciul European de Acțiune Externă (EUR-Lex 2007b).

O altă inovație majoră a Tratatului de la Lisabona este introducerea unui președinte stabil al Consiliului European, care preia acest rol de la șeful președinției rotative existente până la adoptarea tratatului. Președintele va fi ales de Consiliul European, cu majoritate calificată, pentru un mandat de doi ani și jumătate, ce poate fi reînnoit o singură dată, fiind mandatat să reprezinte extern UE, alături de și fără a aduce atingere competențelor ÎR. De asemenea, spectrul mi-

siunilor PSAC se extinde prin completarea acestora cu cele de: prevenire a conflictelor; consiliere și asistență militară; stabilizare post-conflict. Mai mult, tratatul creează o personalitate juridică Uniunii, ceea ce va permite organizației să încheie acorduri internaționale (MAE 2009, 4).

Comunicarea comună din 2013 a Comisiei Europene privind abordarea globală a conflictelor și crizelor externe pregătește terenul pentru o mai bună coordonare practică a instrumentelor și resurselor UE și își propune să ancoreze principiul responsabilității partajate între instituțiile Uniunii și statele membre în politica externă a UE. Crizele și conflictele pot fi abordate oficial prin intermediul întregii suite de opțiuni și instrumente de politică existente ale UE, fiind nevoie de crearea unor structuri decizionale și proceduri operaționale adecvate (EUR-Lex 2013).

Emergența unor amenințări transfrontaliere, deteriorarea situației de securitate la nivel global, precum și anexarea ilegală a Crimeii de către Federația Rusă în 2014, au determinat schimbări în modul de abordare a politicii externe și de securitate la nivelul UE. În acest sens, *Strategia Globală de Politică Externă și de Securitate a UE*, prezentată în cadrul Consiliului European din luna iunie 2016 de către ÎR Federica Mogherini, reprezintă documentul strategic care ghidează acțiunea externă a Uniunii pe termen mediu și lung, constituind o paradigmă în modul de abordare a securității comparativ cu documentul strategic din 2003. Strategia globală identifică „cinci priorități pentru politica externă a UE - securitatea Uniunii noastre, reziliența statelor și societăților în vecinătatea de est și de sud, o abordare integrată a conflictelor, ordini regionale de cooperare; guvernanță globală pentru secolul XXI” (Malovec 2024) - și creează cadrul și procesele necesare pentru operaționalizarea unor noi inițiative care să-i servească intereselor promovate. Astfel, principalele documente care stau la baza implementării Strategiei Globale a UE sunt: Planul de implementare privind securitatea și apărarea, Planul de acțiune european în domeniul apărării (EDAP), Declarația comună NATO-UE pentru consolidarea cooperării de la Varșovia.

Planul de implementare privind securitatea și apărarea propune dezvoltarea unei Uniuni mai puternice în domeniul securității și apărării și căile de realizare a acesteia prin: identificarea priorităților conexe de dezvoltare a capacităților; aprofundarea cooperării în domeniul apărării și realizarea în comun a capacităților; adaptarea instituțiilor UE pentru planificarea și cunoașterea situației; dezvoltarea unui set de instrumente pentru reacția rapidă; creșterea solidarității și flexibilității financiare și o gamă mai largă de opțiuni de finanțare în contextul unei abordări integrate; utilizarea Cooperării Permanente Structurate și dezvoltarea parteneriatului misiunilor PSAC (CEU 2016).

Realizarea autonomiei strategice reprezintă una din condițiile esențiale în atingerea aspirațiilor Uniunii de a deveni un actor de securitate global. Astfel, a-

ceastă autonomie strategică poate fi înțeleasă drept capacitatea unui stat de a-și stabili propriile priorități în aspectele de politică externă și de a fi în măsură să pună în aplicare deciziile luate fără a putea fi influențat de alți actori, prin utilizarea cadrului instituțional existent și deținerea capacităților operaționale necesare, dar și prin asigurarea capacității de susținere a acestora (Tibil 2019). În timp ce EDAP urmărește să sprijine o industrie europeană de apărare echilibrată și dezvoltarea capacităților care să permită realizarea autonomiei strategice și consolidarea capacității de acțiune în comun cu partenerii, Declarația comună NATO-UE pentru consolidarea cooperării de la Varșovia specifică faptul că implementarea trebuie să fie realizată cu respectarea deplină a autonomiei decizionale a ambelor organizații, pe baza principiul incluziunii și fără a aduce atingere politicii de apărare a tuturor statelor membre ale UE. În același timp, Planul de implementare a Strategiei Globale a UE este axat pe trei priorități strategice: asigurarea răspunsului la conflictele și crizele externe, consolidarea capacităților partenerilor și protejarea Uniunii și a cetățenilor săi (CEU 2016).

Ca urmare a intensificării provocărilor Federației Ruse la adresa securității și stabilității mondiale, este lansată în martie 2022, *Busola Strategică a UE*, un document ambițios pentru consolidarea Politicii de securitate și apărare a UE până în 2030 menit să avanseze și către o cultură strategică comună orientată spre viitor. Obiectivul Busolei strategice este de a transforma UE într-un furnizor de securitate mai puternic și mai capabil, în măsură să își protejeze cetățenii, și să contribuie la pacea și securitatea internațională. De asemenea, rolul acesteia este de a crește autonomia strategică a UE și capacitatea sa de a colabora cu partenerii pentru a-și proteja valorile și interesele. Documentul oferă o evaluare comună a mediului strategic în care își desfășoară activitatea UE, a amenințărilor și provocărilor cu care se confruntă Uniunea și face propuneri concrete, cu un calendar foarte precis de punere în aplicare, elaborat în jurul a patru piloni: gestionarea crizelor, reziliența, dezvoltarea capacităților și parteneriatele (CUE 2022).

Inițiative cu rol determinant în dezvoltarea PESCO/PSAC

Cele mai importante realizări ale Planului de implementare a Strategiei Globale a UE sunt: Fondul European de Apărare (EDF), Revizuirea Anuală Coordonată a Apărării (CARD), Capabilitatea Militară de Planificare și Conducere (MPCC), Cooperarea Structurată Permanentă (PESCO) și setul de instrumente pentru reacția rapidă a UE.

Creată la 8 iunie 2017, MPCC îmbunătățește capacitatea UE de a reacționa într-un mod mai rapid, mai eficace și mai coerent, fiind responsabilă, la nivel strategic, de planificarea operațională și de desfășurarea misiunilor militare neexecutive din cadrul PSAC. Totodată, în urma evaluării și a identificării lip-

sei de cooperare a statelor membre în cercetarea și dezvoltarea în comun a capacităților, fapt care produce pierderi semnificative la nivelul cheltuielilor de apărare (CE 2017), la 22 iunie 2017 este lansat EDF pentru a înlătura aceste deficiențe, fiind constituit din două componente: una de cercetare, una de dezvoltare și achiziții. În același scop este lansat și CARD, rolul acestuia fiind de a realiza o imagine de ansamblu privind cheltuielile pentru apărare, investițiile statelor membre, precum și cheltuielile specifice activității de cercetare, putând astfel să se realizeze identificarea deficitelor și trasarea unor noi direcții de acțiune pentru completarea acestora, dar și evitarea duplicării inutile a capacităților și o planificare eficientă a cheltuielilor pentru apărare (EC/CEU 2024a).

Începând cu decembrie 2017, 25 de state membre (26 în prezent) au convenit să lanseze PESCO. Inițiativa funcționează pe baza unor proiecte de colaborare concrete (71 în prezent) (EC/CEU 2024a) și a unor angajamente asumate orientate către consolidarea apărării UE, majorarea bugetelor naționale de apărare și creșterea investițiilor în cercetarea în domeniul apărării. Proiectele vizează formarea, dezvoltarea capacităților, pregătirea operațională pe uscat, pe mare și în aer, spațiul și apărarea cibernetică, fiind dezvoltate în concordanță cu cea mai recentă versiune a Planului de dezvoltare a capacităților.

Ca parte a eforturilor sale de a consolida securitatea și apărarea, UE urmărește și îmbunătățirea mobilității militare, inclusiv prin PESCO și prin cooperarea cu NATO, astfel cum s-a exprimat în Declarația comună din 2018 privind cooperarea UE-NATO. Comisia a propus un pachet financiar de 1,69 miliarde de euro pentru mobilitatea militară în Cadrul financiar multiannual pentru perioada 2021-2027 (EU External Action 2024b), cu scopul de a consolida infrastructura strategică de transport.

Raportul final al Coferinței privind viitorul Europei, din 9 mai 2022, prezintă un nou obiectiv pentru o Europă mai puternică în domeniul PESC și anume „să își îmbunătățească capacitatea de a lua decizii rapide și eficiente, în special în domeniul PESC, vorbind cu o singură voce și acționând ca un actor cu adevărat global, proiectând un rol pozitiv în lume și făcând diferența ca răspuns la orice criză”. Printre măsurile identificate pentru atingerea acestui obiectiv se numără: deciziile care privesc PESC să fie adoptate cu majoritatea calificată; fundamentarea PSAC în baza celor stabilite în cadrul Busolei Strategice și cu întrebuintarea Instrumentului financiar pentru pace; consolidarea rolului ÎR pentru a se asigura că Uniunea ia cuvântul cu o voce unică; convenirea asupra unei viziuni puternice și a unei strategii comune de consolidare a unității și capacității decizionale a Uniunii pentru a o pregăti pentru o nouă extindere și ratificarea acordurilor de schimb comercial recent încheiate mai prompt, fără a face rabat de la o examinare și discuții atente (EU 2022, 64).

La doi ani de la aprobarea Busolei Strategice, pro-

gresul realizat în implementarea acesteia, ne induce ideea că Uniunea conștientizează mai mult pericolul declanșat de revenirea războiului pe continentul european și amenințările care îi „bat la poartă”.

În domeniul gestionării crizelor s-au înregistrat progrese în adaptarea rapidă a instrumentelor civile și militare pentru a proiecta securitatea, stabilitatea și pacea în vecinătate și adaptarea modului de reacție la cerințele partenerilor, dar și adoptarea oportună a unei posturi mai hotărâte în gestionarea crizelor, toate acestea având ca rezultat consolidarea credibilității și imaginii Uniunii ca furnizor de securitate, la nivel regional și la nivel global.

Astfel, instruirea până în prezent a circa 40.000 de militari ucraineni pentru forțele terestre, consilierea în domeniul reformei sectorului de securitate civilă pentru cercetarea și urmărirea penală a crimelor internaționale, sprijinul pentru realizarea reformelor în domeniul gestionării frontierelor și al respectării legii, dar și în alte domenii relevante pentru pregătirea aderării Ucrainei la UE, concomitent cu asigurarea asistenței de urgență prin intermediul Mecanismului de protecție civilă, în domeniul chimic, biologic, radiologic și nuclear, apărării împotriva incendiilor, deminare, energie, alimentație și cel medical, reprezintă exemple elocvente (EU External Action 2024a, 10).

Totodată, Uniunea a făcut noi pași în dezvoltarea inițiativelor și instrumentelor în sfera acțională, diversificându-și sectoarele și spațiile în care creează efecte, cele mai elocvente exemple în acest caz fiind următoarele: misiunea civilă de parteneriat în Republica Moldova pentru întărirea rezilienței privind gestionarea crizelor, amenințărilor hibride, incidentelor de securitate cibernetică și a propagandei străine începută în luna mai 2023; misiunea de mediere din Armenia pentru dezamorsarea tensiunilor de la frontiera cu Azerbaidjan și din zonele din interiorul Armeniei; Inițiativa de securitate și apărare, lansată în decembrie 2023, în sprijinul țărilor vest-africane din Golful Guineei (Coasta de Fildeș, Ghana, Togo și Benin) pentru consolidarea capacităților de securitate și apărare în vederea combaterii propagării efectelor instabilității din Sahel; noua operație de securitate în mediul maritim, EUNAVOR ASPIDES, lansată în februarie 2024, în regiunea Mării Roșii și a Golfului pentru însoțirea și protejarea navelor împotriva atacurilor piratilor și pentru consolidarea securității maritime în regiune; crearea conceptului unei Forțe de Reacție Rapidă de până la 5.000 militari care va fi atinge capacitatea de luptă completă în anul 2025; desfășurarea primului exercițiu LIVEX al UE, în octombrie 2023, cu participarea forțelor din 19 state membre; implementarea Planului de acțiune privind mobilitatea militară actualizat și dezvoltarea PSAC civilă pentru a îndeplini misiunile civile mai eficient și mai flexibil (EU External Action 2024a, 11-13).

Noțiunea de *reziliență* capătă tot mai multe semnificații în prezent, în funcție de domeniul în care este folosită sau de scopul definirii. Astfel, UE definește re-

ziliența strategică ca fiind „capacitatea unui stat, regiuni sau organizații de a rezista și de a se adapta unei varietăți de șocuri, simultane sau consecutive, din multiple sfere de activitate sau de ordin geografic, menținându-și funcțiile esențiale și fără a-și pierde pe termen mediu și lung capacitatea de gestionare și recuperare a efectelor negative și de a asigura dezvoltarea durabilă și evoluția acestor entități, la un nivel superior, care să genereze echilibru, prosperitate și stabilitate” (Mârzac și alții 2022, 7). Supusă unor provocări de complexitate ridicată, cu posibilități de propagare a acestora în interiorul granițelor sale, organizația a înțeles că primul pas în asigurarea securității și menținerea păcii pentru cetățenii săi îl reprezintă realizarea rezilienței, fie prin consolidarea inițiativelor deja existente, fie prin crearea unor noi, care să răspundă caracterului și profilului actual al amenințărilor existente.

Este consolidată, astfel, capacitatea de analiză a informațiilor prin modernizarea serviciilor la care are acces Centrul Satelitar al UE, complementar acestuia fiind creat un serviciu guvernamental de observare a Pământului și o platformă clasificată pentru tehnologia informațiilor. Contracurarea amenințărilor hibride, a manipulării informațiilor străine și ingerințelor sunt consolidate prin adaptarea protocolului operațional pentru contracurarea amenințărilor hibride, în aprilie 2023, și identificarea lacunelor și nevoilor în scenariile de referință existente privind reziliența sectorială hibridă la nivelul UE, în ianuarie 2024, alături de consolidarea instrumentelor antihibride ale UE și crearea unor echipe de reacție rapidă împotriva amenințărilor hibride. De asemenea, având în vedere dezinformarea care vizează misiunile și operațiile UE, în special în vecinătatea estică și Africa Subsahariană, este creat un set propriu de instrumente de contracurarea a manipulării informațiilor și a ingerințelor externe (FIMI), care acoperă cunoașterea situației, consolidarea rezilienței, perturbarea și reglementarea, precum și răspunsul la acțiunea externă (EU External Action 2024a, 14-15).

Alături de consolidarea rezilienței infrastructurii critice în sectoare cheie, prin *Politica de apărare cibernetică a UE*, se înființează un Centru de coordonare al apărării cibernetice pentru cunoașterea situației în domeniul cibernetic, se dezvoltă echipe de reacție rapidă specifice și se revizuiesc instrumentele diplomatice din domeniul cibernetic. Mai mult, în contextul creșterii concurenței strategice în spațiu, ÎR și Comisia a prezentat, în martie 2023, prima *Strategie spațială a UE pentru securitate și apărare*.

Totodată, revizuirea în octombrie 2023 a *Strategiei de Securitate Maritimă* și a Planului de acțiune dedicat acesteia, demonstrează capacitatea UE de înțelegere a mediului de securitate internațională, în toate spațiile și dimensiunile acestuia, și dorința de minimizare a oricărui risc care poate aduce atingere intereselor proprii. Astfel, asigurarea prezenței navelor UE în Golful Guineei și desfășurarea acțiunilor ma-

ritime în comun cu marina braziliană în septembrie 2023 și cu cea indiană luna următoare, dezvoltarea proiectului CRIMARIO al UE privind rutele maritime critice în regiunea Indo-Pacific și planificarea primului exercițiu al UE în materie de securitate maritimă în anul 2024, vin să ateste schimbarea de paradigmă a Uniunii privind abordarea globală a securității și apărării (EU External Action 2024a, 16-17).

Presată de amenințările curente și de agresiunea declanșată de Federația Rusă în imediata vecinătate, dezvoltarea capacităților Uniunii se realizează într-un mod accelerat în prezent, din totalul de 240 miliarde de euro repartizați sectorului de apărare în anul 2022, 58 miliarde reprezintă investiții. Cu toate acestea, încă nu sunt îndeplinite în totalitate procentajele stabilite de comun acord în cadrul Agenției Europene de Apărare, doar 18% din investițiile în apărare ale statelor membre fiind cheltuite în mod colaborativ (valoarea de referință colectivă fiind de 35%). Acest lucru se datorează, în mare parte, preferinței naționale de a achiziționa capacități de la producători din afara UE, care dețin sau pot să le asigure în timp scurt, în detrimentul unui proces de cercetare și dezvoltare a acestora mai lung, în mod colaborativ, în interiorul organizației (EU External Action 2024a, 19-20).

Drept răspuns la războiul de agresiune al Rusiei, Uniunea și-a actualizat, în anul 2023, Prioritățile de dezvoltare a capacităților, dar și cele cinci scenarii de planificare a acestora pentru îndeplinirea obiectivelor globale în concordanță cu nevoile actuale, inclusiv privind desfășurarea rapidă a forțelor într-un mediu nepermisiv. În plus, ținând cont de noile priorități de dezvoltare a capacităților, a fost desfășurată a treia revizuire anuală coordonată a ciclului de apărare care subliniază necesitatea intensificării cooperării prin utilizarea optimă a diferitelor inițiative ale UE în domeniul apărării (EU External Action 2024a, 20).

UE caută să eficientizeze și modul de cheltuire a fondurilor, de realizare a capacităților în mod colaborativ și dezvoltarea Bazei industriale și tehnologice de apărare (EDTIB). În acest sens, un pas important îl constituie adoptarea Inițiativei privind munițiile, în martie 2023, pentru a răspunde nevoilor urgente de asigurare cu muniție de artilerie și rachete a Ucrainei și ale statelor membre, prin punerea la dispoziție a 2 miliarde de euro prin Instrumentul european pentru pace și 500 milioane de euro din fondurile destinate relansării EDTIB (EU External Action 2024a, 20-21). În completare, adoptarea Regulamentului privind achizițiile publice comune în domeniul apărării la nivelul UE, în octombrie 2023, și stabilirea unui grup operativ în acest sens, precum și elaborarea Strategiei industriei de apărare și a Programului de acțiune specific, oferă o viziune pe termen lung privind creșterea disponibilității și capacității de susținere a industriei europene de apărare, concomitent cu dezvoltarea EDTIB. Pentru consolidarea acesteia și pentru a stimula cooperarea în dezvoltarea capacităților, obiectivul este de a achiziționa cel puțin 40% din echipa-

mentele de apărare în colaborare din UE, respectiv 50% până în 2030, urmând ca această cotă să crească la 60% până în 2035 (Krentz 2024, 4).

Un alt document important, adoptat în martie 2023, îl reprezintă *Actul privind materiile prime critice*, care are rolul de a asigura accesul UE la lanțurile de aprovizionare cu materii prime critice. Totodată, printr-un efort combinat generat de Fondul european de investiții și de Fondul european pentru apărare, UE a lansat, în ianuarie 2024, un mecanism de echitate în domeniul apărării. Acest instrument va permite investiții în valoare de 175 milioane de euro în fonduri private care sprijină tehnologiile inovatoare cu dublă utilitate ce pot fi folosite în domeniul apărării (EU External Action 2024a, 21-22).

De asemenea, parteneriatele cu principalii actori continuă să reprezinte o puternică sursă a consolidării credibilității ca actor important de securitate și de realizare a rezilienței. În acest sens, NATO continuă să reprezinte cel mai important partener al UE, indispensabil pentru menținerea securității euroatlantice, cooperarea benefică, consolidarea reciprocă și complementaritatea celor doi actori fiind în detaliu prezentată în cadrul celei de-a treia Declarații privind cooperarea UE-NATO, din ianuarie 2023, și demonstrată prin răspunsul comun complet coordonat și complementar la războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei.

Parteneriatul strategic cu ONU urmează calea stabilită pentru perioada 2022-2024, prioritățile acestuia fiind cele agreate în cadrul Comitetului Director comun ONU-UE, din luna decembrie 2023, în teatre precum Republica Centrafricană, Somalia și Yemen. Totodată, este consolidată cooperarea cu OSCE, în special în ceea ce privește prevenirea conflictelor, medierea și guvernarea sectorului de securitate. Sprijinul UE pentru operațiunile de menținere a păcii conduse în Africa s-a materializat și mai mult prin dialoguri la nivel înalt și prin continuarea finanțării prin intermediul Instrumentului european pentru pace, fiind alocate circa 730 milioane de euro în perioada 2021-2024. De asemenea, UE și-a intensificat relațiile cu Consiliul de Cooperare al Golfului, în ianuarie 2024 fiind lansat un dialog regional periodic, între cele două organizații, privind securitatea (EU External Action 2024a, 24-25).

În ceea ce privește parteneriatele bilaterale, UE și-a consolidat parteneriatul cu SUA, desfășurarea primului exercițiu naval comun în Indo-Pacific, în martie 2023, și semnarea unui Acord administrativ între Agenția Europeană de Apărare și Departamentul de Apărare al SUA, în aprilie 2023, reprezentând exemple de necontestat privind viziunea comună de rezolvare a problemelor de securitate și apărare. Totodată, dialoguri au fost purtate cu Norvegia și Canada, țări cu care Uniunea cooperează pentru asigurarea sprijinului Ucrainei în cadrul misiunii de instruire a militarilor ucraineni, precum și prin trimiterea de experți în misiunile din Republica Moldova și Armenia.

Angajamentul UE în materie de securitate și apă-

rare cu partenerii săi estici a fost consolidat în continuare, în special în contextul războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei. Agenda de extindere și Perspectiva europeană oferă o bază solidă pentru aprofundarea cooperării cu Ucraina, Republica Moldova și Georgia. UE și statele sale membre au mobilizat întreaga gamă de instrumente disponibile în sprijinul Ucrainei și al poporului său, ajutorul totalizând 88 miliarde de euro. În februarie 2024, a fost aprobat un sprijin suplimentar pentru Ucraina în valoare de 50 miliarde de euro până în 2027. În completarea dimensiunii parteneriatelor, Uniunea a continuat să colaboreze cu vecinătatea sudică, în special în ceea ce privește combaterea terorismului, extremismul violent, precum și amenințările cibernetice și hibride, criminalitatea organizată și provocarea reprezentată de migrația ilegală (EU External Action 2024a, 25-28).

Misiunile și operațiile executate în cadrul PSAC vin să completeze evoluția UE în domeniul acțiunii externe. Astfel, de la prima intervenție în Balcanii de Vest, UE a condus 40 de operații și misiuni pe trei continente, 24 dintre acestea fiind în curs de desfășurare din octombrie 2023 cu participarea a aproximativ 4.000 de membri ai personalului militar și civil al Uniunii. Cea mai recentă misiune, operația ASPIDES a forțelor navale ale UE (EUNAVFOR), se execută în scopul conștientizării situației maritime, menținerii libertății de navigație și securității maritime în Marea Roșie, în nord-vestul Oceanului Indian și în Golf (Krentz 2024, 5).

De asemenea, Uniunea joacă un rol important și în lupta împotriva agresiunii ilegale a Ucrainei. Astfel, de la anexarea ilegală a Crimeii în 2014 și în special după declanșarea invaziei Ucrainei de către Federația Rusă în 24 februarie 2022, Uniunea a impus sancțiuni individuale, economice, măsuri diplomatice și în domeniul vizelor fără precedent împotriva participanților la agresiune, în total fiind sancționate 1.706 persoane și 419 entități. Vorbim astfel de 21,5 miliarde de euro active înghețate la nivelul UE și aproximativ 300 miliarde de euro active înghețate în UE și în țările din G7, rezultate din sancțiuni ale persoanelor și entităților și interdicții de călătorie. De asemenea, prin restricționarea schimburilor între UE și Federația Rusă și aplicarea clauzei „Fără Rusia” au fost interzise circa 48 miliarde de euro reprezentând valoarea unor mărfuri care ar fi fost exportate către Rusia și un total de peste 91,2 miliarde de euro reprezentând valoarea unor mărfuri care ar fi fost importate din Rusia, pierderile Federației Ruse fiind de 49% din exporturi și 58% din importuri în comparație cu volumul exporturilor și importurilor din 2021. Mai mult, din 1 ianuarie 2024 este impusă o interdicție directă diamantelor naturale și sintetice neindustriale, precum și bijuteriilor cu diamante, iar în perioada martie-septembrie 2024 o interdicție directă asupra importurilor de diamante rusești prelucrate în țări terțe, inclusiv bijuteriilor cu diamante originare din Federația Rusă (EC/CEU 2024b).

Concluzii

Evoluțiile înregistrate în ultimul deceniu în spectrul acțiunii externe demonstrează că Uniunea a înțeles că pentru a deveni un actor de securitate credibil de talie globală, este nevoie să-și actualizeze strategiile și politicile, să-și reformeze cadrul instituțional și să-și dezvolte capabilitățile.

În acest sens, Strategia Globală a UE, adoptată în anul 2016, a pus bazele unei acțiuni externe mai cuprinzătoare și au fost făcuți primii pași în dezvoltarea laturii de securitate și apărare prin crearea unor facilități, capabilități și instrumente după o lungă perioadă de timp în care doar s-a vorbit despre aceste lucruri. Busola Strategică vine să completeze această strategie pentru a răspunde complexității și intensității provocărilor și amenințărilor actuale ale mediului de securitate.

Deși au fost făcuți pași importanți în dezvoltarea domeniului securității și apărării, părerile specialiștilor în domeniu sunt împărțite. Dacă o bună parte susține că Uniunea se află pe drumul cel bun spre îndeplinirea obiectivului global, există mulți alții care afirmă că punerea în aplicare a strategiei nu a produs efectele scontate. În sprijinul ultimei idei, sunt aduse argumente privind incapacitatea organizației de a se proteja împotriva amenințărilor cibernetice, a dezinformării, manipulării informațiilor și ingerințelor străine, neatingerea țintelor propuse în cadrul dezvoltării industriei de apărare europene și dezvoltării EDTIB, dependența prea mare privind anumite resurse la nivel strategic, succesul limitat în descurajarea agresiunii Federației Ruse, precum și nerezolvarea problemelor legate de capabilitățile militare proprii.

De remarcat este și adaptabilitatea crescută a organizației la noul mediu de securitate. Întregul proces este privit în ansamblu, și nu fragmentat, pe baza unor analize mai minuțioase a mediului de securitate actual, a provocărilor, amenințărilor și a vulnerabilităților Uniunii. Capabilitățile necesare a fi realizate sunt mai profund corelate cu vulnerabilitățile organizației, planul de dezvoltare al acestora fiind elaborat și coordonat cu statele membre pentru a consolida interoperabilitatea și coeziunea acțională, concomitent cu minimizarea dublării eforturilor și cheltuirii ineficiente a fondurilor.

Misiunile și operațiile UE, exercițiile în comun cu partenerii se multiplică, își extind spectrul de acțiune și aria de desfășurare, ceea ce creează și consolidează interoperabilitatea și coeziunea acțională a forțelor participante, dezvoltă mai departe încrederea în relațiile cu partenerii și promovează mai mult rolul organizației ca actor de securitate la nivel regional și global, nu doar în domeniul terestru, ci și în cel maritim.

Preocuparea permanentă pentru susținerea partenerilor din vecinătatea estică și cea sudică, extinderea dialogului și consultărilor în regiunea Indo-Pacific și America Latină, demonstrează că UE a înțeles că importanța ca actor la nivel regional și global nu poa-

te fi realizată fără o prezență în cele mai importante zone de pe glob, fie prin parteneriate și schimburi economice, fie prin participarea la asigurarea securității și medierea diferendelor, fie prin sprijinul dezvoltării economice și realizării rezilienței în aceste zone.

Totodată, rolul și credibilitatea Uniunii ca actor de securitate sunt amplificate prin dezvoltarea parteneriatului strategic cu NATO, complementaritatea celor două organizații și consolidarea reciprocă a acestora fiind elocvent confirmată prin măsurile comune complet coordonate și complementare la agresiunea Federației Ruse asupra Ucrainei. De asemenea, fidelitatea și perseverența Uniunii în asigurarea sprijinului destinat Ucrainei, atât prin asigurarea fondurilor și echipamentelor de resort militar necesare, cât și prin consecvența și numărul mare de sancțiuni impuse Rusiei în vederea limitării la maximum a capacității de acțiune a acesteia, atestă încă o dată creșterea rolului organizației ca furnizor de securitate.

Chiar dacă evoluțiile pe care le înregistrează Uniunea sunt de apreciat, nu putem vorbi la acest moment de o autonomie strategică. Astfel, deși s-au făcut progrese în sfera dezvoltării capabilităților, este nevoie de mai multă coerență și coordonare între Planul de dezvoltare a capabilităților, Revizuirea anuală coordonată a apărării și dezvoltarea în comun a acestora în cadrul Cooperării structurate permanente. De asemenea, dezvoltarea industriei europene de apărare și consolidarea EDTIB, condiții esențiale pentru asigurarea unei autonomii strategice, nu pot fi realizate fără atingerea țintelor stabilite de utilizare a fondurilor destinate apărării în interiorul Uniunii.

Un alt impediment în punerea în aplicare a politicilor îl reprezintă regula unanimității pentru luarea deciziilor în domeniul securității și apărării, conform art. 42 alin. 4 din TUE, care poate pune serioase probleme privind rapiditatea luării deciziei și implicit a intervenției în caz de necesitate.

Chiar dacă politicile privind acțiunea externă au fost îmbunătățite și creează un cadru de ascensiune pentru UE ca actor mai credibil și mai rezilient, atingerea obiectivelor stabilite sunt condiționate de realizarea inițiativelor propuse și, în mare măsură, de voința statelor membre, având în vedere esența suveranității naționale și caracterul interguvernamental al PSAC.

Bibliografie

Baudin, Pierre. 2000. *Les aspects institutionnels de l'Europe de la défense*. Revue Défense Nationale. n° 12. Décembre.

Comisia Europeană. 2017. *Un fond european de apărare: 5,5 miliarde EUR pe an pentru stimularea capacităților de apărare ale Europei*. Accesat la 14.05.2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_17_1508.

Consiliul Uniunii Europene. 2022. *O Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu*. 21 martie. Comunicat de presă. Accesat la 17.05.2024. <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu>

security-and-defence-in-the-next-decade.

Council of the European Union. 2016. *Implementation Plan on Security and Defence*. 14 November. Brussels. Accesat la 15.05.2024. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf.

EUR-Lex. 1997. *Tratatul de la Amsterdam*. Accesat la 24.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>.

EUR-Lex. 2001. *Tratatul de la Nisa*. Accesat la 24.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12001C%2FTXT>.

EUR-Lex. 2007a. *Introducere*. Accesat la 14.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0025>.

EUR-Lex. 2007b. *Tratatul de la Lisabona*. Accesat la 24.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>.

EUR-Lex. 2013. *Abordarea globală a UE în materie de conflicte și crize externe*. Accesat la 27.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52013JC0030>.

EUR-Lex. 2024. *Common Foreign and Security Policy*. Accesat la 24.05.2024. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/common-foreign-and-security-policy.html>.

European Commission. 2003. *Summary of the Treaty of Nice*. 31 January. Brussels. Accesat la 16.05.2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/memo_03_23/MEMO_03_23_EN.pdf.

European Council / Council of the European Union. 2024a. *EU cooperation on security and defence*. Accesat la 16.05.2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/defence-security>.

European Council / Council of the European Union. 2024b. *EU sanctions against Russia explained*. Accesat la 20.05.2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/sanctions-against-russia-explained>.

European Union. 2022. *Conference on the Future of Europe: Report of the final outcome*. May. Accesat la 17.05.2024. <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20220509RES29121/20220509RES29121.pdf>.

European Union External Action. 2024a. *Annual Progress*

Report on the Implementation of the Strategic Compass for Security and Defence. March. Accesat la 15.05.2024. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/document/s/2024/StrategicCompass_2ndYear_Report_0.pdf.

European Union External Action. 2024b. *Military mobility*. March. Fact sheet. Accesat la 16.05.2024. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/2024-02-MilitaryMobility.pdf>.

Feraru, Ciprian. 2019. *Teză de doctorat: Securitatea militară, componentă de bază a securității naționale, zonale și regionale*. București.

Krentz, Oliver. 2024. *Common security and defence policy*. April. Fact sheet. Accesat la 17.05.2024. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna>.

Malovec, Michal. 2024. *Foreign policy: aims, instruments and achievements*. April. Fact sheet. Accesat la 20.05.2024. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/158/foreign-policy-aims-instruments-and-achievements>.

Mârzac, Elena; Natalia Albu, Rodica Panța. 2022. *Reziliența în atenția securității. Concepte, procese, necesități*. Centrul Editorial-Poligrafic al USM. Chișinău. Accesat la 20.05.2024. https://infocenter.md/wp-content/uploads/2021/12/Studiu_Securitatea-si-Reziliencia.pdf.

Ministerul Afacerilor Externe. 2009. *Principalele inovații ale Tratatului de la Lisabona*. Accesat la 24.05.2024. https://www.mae.ro/sites/default/files/file/2009.11.21_brosura_tratatul_lisabona.pdf.

Mureșan, Liviu; Adrian Pop, Florin Bonciu. 2004. *Politica europeană de securitate și apărare - element de influențare a acțiunilor României în domeniul politicii de securitate și apărare*. Studiul nr. 4. Institutul European din România. București. Accesat la 14.07.2024. http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/Pais2_studiu_4_ro.pdf.

Tibil, Gheorghe. 2019. *Autonomia Strategică a UE - între responsabilitate și emancipare*. 30 aprilie. Monitorul Apărării și Securității. Accesat la 14.07.2024. <https://monitorulapararii.ro/autonomia-strategica-a-ue-intre-responsabilitate-si-emancipare-1-13340>.

Voicu, Marin. 2005. *Politicile comunitare în Constituția Uniunii Europene*. Editura Lumina Lex. București.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în *Colocviu strategic*, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor *Legii nr. 183 din 10 iunie 2024 privind statutul personalului de cercetare, dezvoltare și inovare* și ale *Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe*, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU
E-mail: colocviustrategic@unap.ro
Webpage: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>
e-ISSN 1842-8096, 544/17.07.2024

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5,
cod poștal 050662, București, România
Telefon: +4021.319.56.49, Fax: +4021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>